

Jenni Karimäki

Vastauksena vasemmistoporvarillisuus

KANSALLISEN EDISTYSPUOLUEEN HAASTEET 1920-LUVULLA

Euroopan liberaalipuolueet joutuivat ennen toista maailmansotaa taistelemaan kutistuvan kannattajakunnan, selkeän ideologian ja ohjelman puutteen sekä sisäisten ristiriitojen aiheuttamia haasteita vastaan. Suomessa liberalismiin aatetta edustanut Kansallinen Edistyspuolue pyrki 1920-luvun puolivälissä vastaamaan näihin haasteisiin lanseeraamalla vasemmistoporvarillisen ohjelman.

Edistyspuolue omaksui 1920-luvun puoliväliin tultaessa poliittiseksi ohjelmakseen vasemmistoporvarillisuuden vastauksena kohtaamiinsa sisäisiin ja ulkoisiin haasteisiin. Puolueen kukoistuskausi oli ollut 1910–1920-luvun taitteessa, mutta vuosikymmenen puolivälissä puhalsivat sisäpolitiikassa muutoksen tuulet, jotka eivät luvanneet puolueelle myönteisiä virtauksia. Sen menestys ensimmäisissä eduskuntavaaleissa vuonna 1919, samana vuonna valittu edistyspuoluelainen presidentti ja hallitusvastuu olivat luo- neet loistavan alun vuonna 1918 perustetulle puolueelle. Mitä pidemmälle 1920-lukua mentiin, sitä heikommaksi kävi puolueessa valtiomuototaistelun ja tasavaltalaisuuden koossapitävä voima. Tasavalta oli vakiintunut eivätkä sitä enää kohdanneet akuutit uhat oikealta tai vasemmalta. Ulkoisen ja sisäisen uhan poistuminen vei puolueelta sen yhtenäisyyttä ylläpitävät tunnuksiset ja jätti jälkeensä heterogeenisen tuotajista, kuluttajista, teollisuuden edustajista ja

sivistyneistöstä koostuvan puolueen, jonka keskinäinen koheesio riippui viitteellisestä liberaalista maailmankuvasta.

Edistyspuolue ei ollut poikkeus eurooppalaisten liberaalipuolueiden joukossa. Niiden oli vaikea taistella olemassaolostaan luokka-ismien puristuksissa. Agrarismi ja sosialismi voittivat alaa ja liberalismiin pitkäaikainen kilpakumppani konservatismikin tuntui, ainakin Suomessa, saavuttaneen vakiintuneemman aseman puoluekartalla. Liberaalipuolueet olivat erilaisista, joskus jopa toisensa poissulkevista painostusryhmittä kokoonpantuja. Niiltä puuttui selkeä poliittinen ohjelma, vakaa kannattajakunta ja sisäisesti yhtenäinen organisaatio. Nämä seikat johtivat maasta riippumatta vaalitappioihin ja vaikutusvallan heikkenemiseen.¹

Yleispuolueena luokkapuolueiden puristuksessa

Poliittisen kentän polarisoituminen ja kannattajien identifioituminen luokkataustan pohjalta johtivat Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen ja Maalaisliiton nousuun ja haastoivat yleispuolueena identifioituneen edistyspuolueen. Luokkapuolueiden paine näkyi myös puolueen sisällä muodostuneissa ryhmittymissä. Liberalismi aatteena ei tarjonnut tarvittavaa koheesion lähdeä, vaan pikemmin kannusti omaan ajatteluun. Eduskuntaryhmän sisälle muodostuikin lähinnä itäsuomalaisista kansanedustajista koostunut niin sanottu maalaisoppositio, joka haastoi puolueen linjaa 1920-luvun puolivälissä. Maalaisoppositiota edustaneet V. M. J. Viljanen, Erkki Pullinen, K. V. Vuokoski, Hannes Valkama ja Alpo O. Luostarinen tulivat Mikkelin ja Viipurin läänistä edistyspuolueen perinteisesti hyviltä kannatusalueilta, joilla maalaisliiton kannatus ei ollut yhtä voimakasta.

1. Chris Cook, *A Short History of the Liberal Party 1900–1997*. Macmillan Press LTD 1998, 78–123; David Dutton, *A History of the Liberal Party in the Twentieth Century*. Palgrave Macmillan 2004, 6.

Enemmän tasavaltalaiseen edistyspuolueeseen kuin monarkistiseen Kansalliseen Kokoomukseen liittyneet edustajat saivat lisänimen maalaisoppositio niin asuinpaikkansa kuin muutamien oppositioon kuuluneiden maanviljelijätaustan vuoksi. He kannattivat keskustayhteistyön kauden jälkeenkin yhteistyötä maalaisliiton kanssa, kun taas puoluejohdossa suunnattiin jo katseita punamullan suuntaan.²

Maalaisliitto oli 1920-luvulla edistyspuolueen kannalta vaikein vastus, sillä sekin oli valtiomuototaistelussa tasavallan kannalla ja sen kanssa oli toteutettu onnistunutta eheytysohjelmiaan useita vuosia. Kokoomuksen kanssa yhteisiä intressejä löytyi ajoittain, mutta edistyspuolueen kansallisen eheyttämisen pyrkimykset ja kokoomuksen monarkismin perintö ja vasemmistovastaisuus erottivat puolueita. Suhteessa vasemmistoon rajat olivat tässä vaiheessa selvät. Vaikka pyrkimystä yhteistyöhön vasemmiston suuntaan oli, oli sosialismin ja liberalismien raja kuitenkin vahvasti olemassa.

Presidentinvaalit 1925

Sisäistä rajankäyntiä edistyspuolueessa aiheuttivat sekä ideologiset syyt, kuten suhtautuminen kansallisuuskysymykseen, että konkreettiset syyt, kuten ennen vuoden 1925 presidentinvaaleja käyty taistelu ehdokasasettelusta. Vuonna 1925 K. J. Ståhlbergin kausi oli lopussa ja pyynnöistä huolimatta hän kieltäytyi asettumasta uudelleen ehdolle. Keskustellessaan asiasta vuonna 1923 Eero Erkon kanssa Ståhlberg oli pitänyt Antti Tulenheimoa tai Risto Rytii mahdollisena seuraajanaan. Vaikka Ryti oli nuori, Ståhlberg piti häntä lupaavana: ”Hän on itsenäinen, häneen ei vaikuta suosio eikä panettelu. Hänellä on hyvä itsenäinen kurssi.”³ Puolueessa toivottiin syksyyn 1924 asti Ståhlbergin pyörtävän päätöksensä, sillä hänellä tiedettiin olevan kannatusta myös muissa puolueissa.⁴

Edistyspuolue oli ainoa, joka ryhmittyi etukäteen nimetyn ehdokkaan taakse, joskaan ei yksimielisesti. Keskusvaliokunnassa ehdokkaaksi

päätettiin esittää Risto Rytii. Erityisesti maalaisliiton kanssa pyrittiin neuvotteluihin ehdokasasiassa, mutta myös neuvottelut oikeiston kanssa porvarillisesta ehdokkaasta nostettiin esiin. Todettiin, että mikäli kokoomuksen suunnasta neuvotteluja ehdotettaisiin, ei olisi kieltäydyttävä. Edistyspuolueen ei kuitenkaan tulisi neuvottelukutsua esittää.⁵ Kokoomus ja sen ehdokkaat miellettiin edistyspuoluelaiseen makuun liian oikeistolaisiksi.

Puoluehallituksen mukaan ehdokkaan tuli olla ”uskollinen tasavallalle, kannattaa puolueettomuutta ja rauhan politiikkaa, asettua jyrkästi vastustamaan kaikkea seikkailupolitiikkaa, tukea ja vahvistaa parlamentaarista kansanvaltaa sekä olla fasismia ja bolševismia vastaan, edistää yhteiskuntarauhan lujittamista ja kansan eheytymistä tarpeellisilla sosiaalisilla uudistuksilla, olla suomalaiskansallinen ja isänmaallisen hengen läpituokema”. Lisäksi tulevalle presidentillä tuli olla riittävä sivistysmäärä ja kielitaito sekä perehtyneisyys hallintotehtäviin ja valtioelämään.⁶

Presidenttiehdokkaalle asetetut ehdot rajasivat monelta osin muiden puolueiden ehdokkaita ulkopuolelle. Tiukka vaatimus tasavaltalaisuudesta asetti rajoitteita kokoomuksen suuntaan ja toisaalta vaatimukset kielitaidosta, sivistyksestä ja hallinnollisesta kokemuksesta nostattivat kysymyksiä maalaisliittolaisten ehdokkaiden kyvykkyydestä.

2. Viljanen oli insinööri, joka v. 1935 sai vuorineuvoksen arvon, ja Valkama kirkkoherra. Valkama erosi puolueesta 1927 ja asettui ehdolle maalaisliiton listoilta v. 1927 eduskuntavaaleissa. Viljanen pysyi edistyspuolueessa.

3. Blomstedt Yrjö, *K. J. Ståhlberg. Valtiomieselämäkerta*. Otava 1969, 460.

4. Kansallisen edistyspuolueen puoluehallituksen keskusvaliokunnan kokous 24.4.1924, PR 60, puoluehallituksen kokous 4.5.1924, PR 56 ja puolueuustalon kokous 12.10.1924, PR58, Kansallisen edistyspuolueen arkisto (KEPA), Kansallisarkisto (KA).

5. Kansallisen edistyspuolueen puoluehallituksen keskusvaliokunnan kokous 12.9.1924, PR 60, KEPA, KA.

6. Kansallisen edistyspuolueen puoluehallituksen kokous 11.10.1924, PR 56, KEPA, KA.

Ehdokasasettelu ei sujunut yksimielisesti. Pää- ja ulkoministerinäkin toimineella Juho Heikki Vennolalla oli oma, maalaisoppositioon lukeutuva kannattajakuntansa, joka vastusti Rytin ehdokkuutta. Vennolan kannattajat esittivät kahden ehdokkaan asettamista, sillä Rytii pidettiin liian nuorena ja talouspoliittisilta näkemyksiltään vastenmielisenä maalaiskansalle. He katsoivat, että Vennolan ulkopoliittinen kokemus ja sovitteleva luonne puhuivat hänen puolestaan. Vennolan tukijoihin lukeutuivat muun muassa kansanedustajat Erkki Pullinen, Hannes Valkama ja Aaro Jaskari, K. V. Vuokoski, Alpo Luostari- nen sekä mikkeliäläisen *Länsi-Savon* toimittaja Viljakainen.⁷ Ryti kuitenkin äänestettiin ylimääräisessä puoluekokouksessa marraskuussa 1924 selvin numeroin 97–12 puolueen ehdokkaaksi, ja opposition ajama kahden ehdokkaan linja hävisi.⁸

Edistyslehdissä suhtauduttiin lojaalisti puoluekokouksen päätökseen. Erityisesti *Helsingin Sanomat* oli puoluejohdon kannattaja ja katsoi, että ehdokas oli hyvä ja lähes yksimielisesti valittu. Myös nimetyt ehdokkaan asettaminen ennen valitsijamiesvaaleja oli hallitusmuodon hengen ja tarkoituksen mukaista. Oululaisessa *Kalevassa* todettiin, että vaikka puolueella olisi ollut muitakin mitat täyttäviä ehdokkaita, tuli nyt tehtyä päätöstä tervehtiä tyytyväisyydellä. Länsi-Savon pääkirjoituksessa ilmaistiin niin ikään lojaali tuki puoluekokouksen päätökselle, vaikka lehti katsoi, että Rytii olisi ennemmin tarvittu Suomen pankin johdossa.⁹

Valitsijamiesvaalit sujuivat puolueelta hyvin ja sen kannatus oli suurempi kuin edellisissä eduskuntavaaleissa. Rytin läpimenoille ei kuitenkaan ollut edellytyksiä ja lopulta presidentiksi valittiin maalaisliiton ehdokas, Viipurin läänin maaherra Lauri Kristian Relander. Alkion kerrotaan kehottaneen Eero Erkköä myötävaikuttamaan Vennolan valintaan, mutta tällaiseen ei edistyspuolueessa koettu olevan mahdollisuuksia, olihan koko valitsijamiesvaali käyty ja menestytty hyvin juuri Rytin ollessa puolueen eh-

dokkaana. Länsi-Savossa luopumista Vennolasta ja kahden ehdokkaan linjasta pidettiin vaalin jälkeen kohtalokkaana virheenä. Ståhlbergkin oli pettynyt vaalin tulokseen. Relander oli hänen käsityksensä mukaan liian pinnallinen, impulsiivinen ja arvostelukyvytön. Lehdissä ratkaisun nähtiin voimistavan jo orastanutta oikeistosuuntausta niin maalaisliiton sisällä kuin yleisemmin sisäpolitiikassa.¹⁰ Vuoden 1925 presidentinvaalitaistelu osoitti, että edistyspuolue oli riittävä ja jakautunut. Maalaisliiton kutsu kaikui joidenkin jäsenten korvissa kovinkin houkuttelevana.

Uusi presidentti itse näki ratkaisevana juuri kokoomuksen vastenmielisyyden edistystä kohtaan. Relander myös uskoi, että Vennola olisi saanut taakseen maalaisliittolaiset valitsijamiehet, mikäli hänet olisi ehdokkaaksi asetettu. Jos Relander ei saanut osakseen suurta sympatiaa edistyspuolueen piirissä, oli tunne molemmin puolin. Relanderin kaudella presidentin ja edistyspuolueen, erityisesti Helsingin Sanomien, suhteet olivat tulehtuneet. Relander kommentoi päiväkirjassaan heti valintansa jälkeen, että edistyspuolueen sanomalehtien hyökkäykset häntä vastaan eivät olleet vain tappion aiheuttamaa närkästystä, vaan merkkejä pysyvistä vastustusasenteista. Relanderia kaihersi myös edistyspoliitikkojen suhtautuminen maalaisliittoon apu-

7. Kansallisen edistyspuolueen puolueuuevoston kokous 12.10.1924, PR 58, KEPA, KA; *Länsi-Savo* kuului puoluejoh- toa kärkeäimmin arvostelleisiin sanomalehtiin ja keskus- valiokunnan kokouksessa 5.11.1924 käsiteltiin mm. lehden puoluejohtoa arvostellutta kirjoitusta.

8. Kansallisen edistyspuolueen ylimääräinen puolueko- kous Helsingissä 16.11.1924, PR 53, KEPA, KA.

9. *Helsingin Sanomat* (HS) 18.11.1924, Presidenttiehdok- kaitten nimeäminen; *Kaleva* 19.11.1924, Edistyspuolue määrännyt kantansa presidentinvaaliin; *Länsi-Savo* (L-S) 19.11.1924, Presidenttiehdokkaat.

10. Hirvikallio Paavo, *Tasavallan presidentin vaalit Suo- messa*. WSOY 1958, 43–45; Blomstedt 1969, 462; L-S 20.2.1925, Poliittista taitamattomuutta; HS 16.2.1925, Rat- kaisun edessä, 17.2.1925 Presidentti valittu; *Turun Sano- mat* (TS) 18.2.1925 Oikeistosuunnan merkeissä; *Kaleva* 17.2.1925, Uusi presidentti valittu.

puolueena ja armeijana, jota komensivat edistyskenraalit. Edistyspoliitikoista Relanderia lähimpänä olivat maalaisoppositio edustajat sekä puolueen pitkäaikainen puheenjohtaja Oskari Mantere, jota Relander yritti houkutella muodostamaan hallituksen jo joulukuussa 1925 Ingmanin hallituksen kaaduttua. Mantereen pääministerin ura jäi tällöin toteutumatta eduskuntaryhmän äänestettyä hallitukseen menoa vastaan. Maalaisoppositio ja Vennola olisivat olleet hallituksen kannalla, mutta enemmistö päätti toisin eikä keskusvaliokunta halunnut kyseenalaistaa eduskuntaryhmän päätöstä.¹¹

Maalaisoppositio vs. puoluejohto

Maalaisoppositio ja puoluejohdon vastakkainasettelu presidenttiehdokaskysymyksessä oli alkusoittoa ristiriidoille, jotka kärjistyivät vuosien 1926 ja 1927 aikana ja näkyivät erityisesti eduskuntaryhmän työskentelyssä. Niitä soviteltiin alkuvuodesta 1926 ja ryhmässä hyväksyttiin uudet menettelytapaohjeet, joiden piti selkiyttää toimintaa.¹² Huhtikuun 1926 puoluekokouksessa eduskuntaryhmän toimintakertomuksesta keskusteltiin silti kriittisesti. Kärkkäimmän mielipiteen esitti W. A. Lavonius. Hän oli toiminut puoluehallituksen edustajana eduskuntaryhmän kokouksissa ja katsoi, että puolueen viime aikojen heikot saavutukset eduskuntapolitiikassa johtuivat juuri ryhmän riitaisuudesta ja uudistumiskyvyn puutteesta.¹³

Arvosteluun yhtyi myös Akseli Nikula, joka peräänkuulutti ryhmältä yhtenäistä tahtoa ja toimintaa. Tuomari Niemeläkin teki huomautuksen ryhmän toiminnasta ja erityisesti muutamista edustajista, joille ei hänen mielestään ole ”itselleen selvillä ne periaatteet ja ne suuntaviivat, joita edistysmielisen politiikan tulee toiminnassaan noudattaa”. Kriittikiin vastasi eduskuntaryhmän valtuuskunnan jäsen Kustaa Emil Linna, joka totesi, että erimielisyydet olivat luonnollinen osa politiikkaa eivätkä leimallisia vain edistysryhmälle.¹⁴ Myös Helsingin Sanomissa ja *Turun Sanomissa* kiistoja pidettiin luonnollisina.

Vapaaamieliset keskustapuolueet kaikkialla olivat joutuneet tällaisten keskustelujen eteen luokkapuolueiden puristuksessa.¹⁵

Vaikka puoluekokouksessa ja lehdistössä vaikuteltiin yhtenäisyyttä, johtivat ristiriidat joulukuussa maalaisoppositio julistautumiseen omaksi alaryhmäkseen eduskuntaryhmän sisällä. Viljanen, Pullinen, Vuokoski, Valkama ja Luostarinen ilmoittivat eduskuntaryhmän kokouksessa 9.12., ettei tämä merkinnyt ”eroamista puolueesta eikä ryhmästä, vaan toimintaa ruotsalaisessa ryhmässä olevan tavan mukaan alaryhmänä”.¹⁶

Keskusvaliokunta laati ryhmälle kirjeen, jossa kumottiin mahdollisuus toimia alaryhmänä. Edistyspuolueen olemassaolo perustui määrättyihin valtiollisiin, yhteiskunnallisiin ja taloudellisiin periaatteisiin, ja näiden tarkoituksien toteuttaminen ja puolueen eheys vaativat, että tärkeimmissä kysymyksissä eduskuntaryhmä esiintyisi yhtenäisenä. Maalaisoppositio vastineessa lähdettiin liikkeelle puolueen perustamisesta, jolloin osa kansanpuolueesta liittyi edis-

11. *Presidentin päiväkirja I. Lauri Kristian Relanderin muistiinpanot vuosilta 1925–1927*. Julkaissut Eino Jutikkala. Weilin+Göös 1967, 12–13, 15–16, 33–35, 82, 130, 154–164; Kansallisen edistyspuolueen keskusvaliokunnan kokous 15.12.1925, PR 60, KEPA, KA. Muutamaa vuotta myöhemmin Vennolan aseman heikentyminen maalaisoppositio jätettyä puolueen nosti Mantereen osakkeita aina pääministerin paikalle asti.

12. Edistyspuolueen eduskuntaryhmän toimintakertomus vuodelta 1926, MK B 11142, Helsingin yliopiston kirjasto (HYK); Kriittikiä eduskuntaryhmän työskentelyssä kohdistettiin ryhmän esiintymiseen puhemiehenvaaleissa ja suhteessa Tulenheimon hallituksen kaatamiseen.

13. Kansallisen edistyspuolueen puoluekokous Helsingissä 24.–25.4.1926, PR 53, KEPA, KA.

14. Kansallisen edistyspuolueen puoluekokous Helsingissä 24.–25.4.1926, PR 53, KEPA, KA.

15. HS 24.4.1926 Puoluekokouksen johdosta, 26.4.1926 Puhuen asiat selvenevät, 27.4.1926 Puoluekokouksen päätyttyä; TS 27.4.1926 Hyvää yhteishenkeä;

16. Kansallisen edistyspuolueen eduskuntaryhmän pöytäkirjoja ei mainitusta kokouksesta ole säilynyt, vaan sitaatti on puoluehallituksen kokouksen pöytäkirjasta 6.2.1927, PR 56, KEPA, KA.

tyspuolueeseen. Nyt kansanpuoluelaiset kokivat, että keskustapolitiikan heikkenemisen myötä heitä oli alettu uuden vasemmistoporvarillisen politiikan myötä syrjiä. Uusi poliittinen suuntaus oli myös muuttanut puolueen politiikkaa tuotantoelämälle epäsuotuisammaksi. Yhtä aikaa ”kuluttajaintressien voimakkaan esille tulemisen kanssa” oli maatalouden edustajien määrää puolueen elimissä laskenut ja enemmän jalsijaa olivat saaneet kaupunkilais-, virkamies- ja sanomalehtimiespiirit. Eduskuntaryhmän hajaannus sysättiin puoluehallinnon ja enemmistön kontolalle, sillä näiden olisi pitänyt pyrkiä sovittelemaan ilmenneitä ristiriitoja.¹⁷

Keskusvaliokunta vastasi väitteisiin toteamalla, että kansanpuoluelaisiin kohdistuvaa sortoa ei katsottu esiintyvän ja että kyseessä olevat henkilöt olivat olleet osallisina puoluekokousten päätöksenteossa. Väite maatalousväen aliedustuksesta puoluehallinnossa kumottiin taulukolla, joka osoitti, että maatalousväestön edustus oli koko puolueen olemassaolon ajan pysynyt jokseenkin samana. Myös väitteet keskustasuunnan hylkäämisestä kiistettiin jyrkästi.¹⁸

Erimielisyydet ratkaistiin helmikuun alun kokouksessa. Lehdistö suhtautui tilanteeseen lojaalisti puoluejohdon ja kokouksen päätöksiä kunnioittaen. Erimielisyydet oli ratkaistu keskustelemalla ja alaryhmäksi eriytyneet kansanedustajat olivat palanneet eduskuntaryhmän yhteyteen. Väitteet puolueen hajaantumisesta torjuttiin ennenaikaisina ja vakuutettiin, että puolue on yhtenäinen ja valmis vaalitaisteluun.¹⁹

Samansuuntaisia haasteita erityisesti suhteessa agraaripuolueisiin kokivat edistyspuolueen pohjoismaiset virkaveljet. 1900-luvun alkupuolen pohjoismainen yhteiskunta oli agraariyhteiskunta, jossa pelkkien kaupunkipuolueiden oli hankalaa tulla toimeen. Kaupungin ja maaseudun välinen välimatka, niin henkinen kuin fyysinen, oli kuitenkin suuri, joten puolueen sijoittaminen näiden kahden rajapintaan niin, että se sai kannatusta kummaltakin suunnalta, oli haastavaa.²⁰ Tanskassa liberaalista Venstre

puolueesta irtautui jo 1905 radikaali, vasemmistolainen ”kaupunkiälymystö”, joka perusti Radikale Venstre -puolueen, ja perinteinen Venstre ajautui tämän jälkeen entistä enemmän keskustaoikeisto puolueeksi. Sen kannattajakuntaa olivat erityisesti keskisuuret maanomistajat ja maanviljelijät. Juuri maanviljelijöiden osuus varsinakin Tanskan ja Norjan liberaalipuolueiensa erotti pohjoismaisia puolueita. Suomessa ja Ruotsissa maanviljelijät hakeutuivat muihin puolueisiin, Suomessa ennen muuta maalaisliittoon.²¹

Heterogeeninen puolue

Liberaalipuolueille tyypillinen monimuotoisuus näyttäytyi edistyspuolueessa myös siinä, että

17. Kansallisen edistyspuolueen puoluehallituksen kokous 6.2.1927, PR 56, KEPA, KA; Edistyspuolueen eduskuntaryhmän toimintakertomus vuodelta 1926, MK B 11142, HYK.

18. Kansallisen edistyspuolueen puoluehallituksen kokous 6.2.1927, PR 56, KEPA, KA.

19. Kaleva 10.2.1927, Edistyspuolue yhtenäinen, Minkä mitäkin poliittisesta näköpiiristä; TS 8.2.1927, Kansallisen edistyspuolueen puoluehallituksen kokous; HS 8.2.1927, Kansallisen edistyspuolueen puoluehallituksen kokous. Tärkeitä puolueen yhtenäisyyttä ja toimintaa edistäviä päätöksiä.

20. Edistyspuolueen haasteita oli, että vaikka sotien välinen Suomi oli mentaalisesti agraariyhteiskunta, oli se taloudellisesti siirtymässä kohti kaupungistuvaa teollisuusyhteiskuntaa. Maatalous ei enää 1920-luvun alussa tuottanut puoliakaan BKT:sta, mutta silti maa miellettiin maatalousyhteiskunnaksi. Ks. esim. Antti Karisto, Pentti Takala & Ilkka Ilkka, *Matkalla nykyaikaan. Elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa*. WSOY 1999, 44–47. Edistyspuolueen aktiivijäsenistöstä ja johdosta suurin osa oli kaupunkilaisia ja puolue yleisesti miellettiin kaupunkilaiseksi, vaikka suuri osa sen kannatuksesta tuli maaseudulta. Tämä vaikeutti politiikan ja ohjelman muokkaamista sekä jäsen- että äänestäjäkuntaa miellyttäväksi.

21. Janne Saarinen, *Liberalismen i Norden. En jämförelse mellan de liberala rörelserna i fyra nordiska länderna*. Pro gradu työ. Helsingin yliopisto 1993, 33–36; Alastair H. Thomas, *Liberalism in Denmark: agrarian, radical and still influential*. Teoksessa Emil J. Kircher (toim), *Liberal Parties in Western Europe*. Cambridge University Press 1988, 279–282.

johdon linjaa haastoivat niin aitosuomalaisuuden ja kuin kieltolain kannattajat. Nimenomaan raittiuskysymys uhkasi puolueen yhtenäisyyttä ja jopa olemassaoloa. Molemmat ohjelmakohdat kuuluivat lähes tunnustuksellisesti eri puolueiden ohjelmiin 1920-luvulla ja erot syntyivät siitä, millaisella vakaumuksella niihin suhtauduttiin. Edistyspuolueen virallinen linja oli joustava ja liberaalien traditioiden mukaisesti molempia osapuolia ymmärtävä ja ristiriitoja välittävä. Tavoitteena oli pitää yhteistyömahdollisuudet auki koko puoluekenttään ja tyydyttää oman puolueen heterogeeninen jäsen- ja kannattajakunta.

Agrarismien ja sosialismien paineet eivät olleet ainoita, jotka haastoivat yleispuolueeksi identifioitunutta edistyspuoluetta. Suhtautuminen sisällissodan jälkeen vahvistunutta ”valkoista Suomea” yhdistäneeseen kielinationalismiin osoitautui puolueelle ongelmalliseksi. Sen selvittely tuli ajankohtaiseksi vuoden 1926 puoluekokouksessa, jossa aitosuomalaiset saivat erävoiton. Puoluejohto jättikin kysymyksen tietoisesti pois seuraavan vuoden esityslistalta. Suurinta aitosuomalaisuuden kannatus oli kenttäväen keskuudessa. Eduskuntapolitiikassa puolue ei ottanut yhtä voimakkaasti kantaa kielipolitiikan puolesta tai sitä vastaan, eikä suomalaistamisintoa esiintynyt eduskuntaryhmässä tai puoluehallinnossa yhtä runsaasti kuin kentällä.²² Edistyspuolueellisessa ajattelussa kielikysymys ja valtionhallinnon suomenkielistäminen nähtiin kansanvaltaisuuden osana. Koska enemmistö kansasta oli suomenkielistä, tulisi myös hallinnon ja koulutuksen kielenä olla suomi. Edistyspuolue oli kuitenkin kykypuolue ja sen eduskuntaryhmä koostui korkeakoulutetuista ja ruotsinkielistä taitavista edustajista. Tämä teki puolueen poliitikot vähemmän alttiiksi aitosuomalaisuuden houkutuksille. Periaatteessa kannatettiin aitosuomalaisuuden vaatimuksia, mutta oltiin myös valmiita kompromisseihin.

Valmistauduttaessa kevään 1926 puoluekokoukseen johdolle oli selvää, että kokouksessa tultaisiin vaatimaan tiukempaa aitosuomalaista

otetta. Vahvoja aitosuomalaisia painotuksia vastustivat erityisesti Zachris Castrén, W. W. Tuomi-oja ja W. A. Lavonius. Keskusvaliokunnassa Castrén katsoi, ettei puolue voi ottaa ohjelmaansa aitosuomalaisten vaatimuksia sellaisenaan, sillä ne olivat luonteeltaan negatiivisia ja epäkul-turelleja. Suomalaisuuden asiaa tuli ajaa sivistystyötä tukemalla. Myös Lavonius vastusti periaatteessa kansallisuuskysymyksen ratkaisua lain-säädännöllä. Hän tunnusti kuitenkin kentällä vallitsevat aitosuomalaiset mielialat ja katsoi, ettei kansallisuuskysymystä voida ottaa puolueko-kouksessa esille niin vaisusti kuin Castrén esiti.²³

Suomalaiskansallisten painotusten vastustajat ymmärsivät kuitenkin ajan hengen. Linnan mukaan ”ellei siitä mitään mainita, niin sanotaan, että puolueemme haluaa tappaa sen vaike-nemisella”. Aitosuomalaisuuteen kriittisesti suhtautuvat vastustivat herkemmin kansallisuuskysymyksen käsittelyä puoluekokouksessa, sillä he tunsivat kentän kannan, joka oli huomattavasti heidän maltillista kantaansa radikaalimpi. Tuomioja peräänkuuluttikin asian maltillista käsit-telyä puoluekokouksessa. Mantere katsoi, että asiaa ei voinut sivuuttaa, sillä seuraavana vuonna edessä olevissa eduskuntavaaleissa se nousisi esille, ja puolueella tuli silloin olla siihen kanta.²⁴

Castrén painotti, että vallitsevaa suomalais-kansallisen innostuksen aikaa oli käytettävä sivistystyön hyväksi, muttei niin, että sitä voitaisiin pitää ruotsinkielisten oikeutettujen etujen sortamisena. Puoluekokoukselle esitettävässä ponsilauselmaehdotuksessa myötäiltiinkin aito-

22. Hedman Arne, Kansallisen edistyspuolueen sisäiset eturistiriidat puolueen perustamisesta vuoden 1927 eduskuntavaaleihin. Pro gradu -työ, Helsingin yliopisto 1978, 64–65.

23. Kansallisen edistyspuolueen puoluehallituksen keskusvaliokunnan kokous 24.2.1926, PR 60, ja 3.3.1926, PR 63, KEPA, KA.

24. Kansallisen edistyspuolueen puoluehallituksen keskusvaliokunnan kokous 24.2.1926, PR60, KEPA, KA.

suomalaisia äänenpainoja ehdottamalla koulujen rahoittamista tiukasti kieliryhmien lukumäärällisessä suhteessa ja suomenkielisen tutkimuksen ja kirjallisuuden tukemista erityisin apurahoihin.²⁵

Aitosuomalaisuudella oli kritiikistä huolimatta kannatusta. Talousmies, johtaja Jaakko Kahma kannatti ponsia sellaisenaan. Myös maakuntien ja lehdistön ääntä edustaneet *Etelä-Suomen Sanomien* toimittaja Niemi ja Kalevan Frans Keränen kannattivat ponsia. T. M. Kivimäki vastusti asian nostamista puoluekokouksen käsiteltäväksi, mutta mikäli näin tehtäisiin, oli ponsien oltava vähintäänkin esitetyn kaltaisia. Kivimäki totesi, että ”maan varakas toiskielinen yläluokka nautti sivistystarpeittensa tyydyttämisestä liian suuria etuoikeuksia valtiolta”. Myös Vennola oli sitä mieltä, ettei ”voida edelleen jatkaa sitä asian tilaa, että ¼ osa valtion kaikista sivistysmenoista käytetään suomalaisuudelle vieraisiin tarkoituksiin”.²⁶

Johto oli aavistellut kentän mielialat oikein, sillä huhtikuun 1926 puoluekokouksessa aitosuomalaisuuden kannattajat ajoivat läpi kansallisuusohjelman, joka oli sävyltään huomattavasti jyrkempi kuin puolueen aiempi linja ja melko lähellä puoluekentän aitosuomalaisinta osaa eli maalaisliittoa. Vaatimukset olivat yksiselitteisiä: Valtion oli vähennettävä tukeaan ruotsinkieliselle väestönosalle. Suomenkielisiä oppikouluja oli lisättävä vastaamaan väestösuhteita. Helsingin yliopiston kieliolot oli uudistettava enemmistön eli suomenkielisten tarpeita vastaaviksi. Myös armeijan kielioloihin otettiin kantaa: Suomenkielisten tuli saada armeijassa asema, joka vastasi kieliryhmien suhdetta. Myös kadettikoulun oppilaat oli valittava kieliryhmien suuruuden mukaisesti. Aivan vastalauseetta uusi aitosuomalaisempi näkemys ei pöytäkirjaan päätenyt. Sen katsottiin olevan ristiriidassa puolueen vapaamielisen perinteen ja eheytyshengen kanssa. Jyrkkien kannanottojen pelättiin myös vaikeuttavan vaalien jälkeisiä hallitusneuvotte-
luja.²⁷

Kevään 1926 puoluekokouksen aitosuomalainen henki ei vallinnut enää kevään 1927 kokouksessa. Kieli- ja kansallisuuskysymyksen sulkemisen käsiteltävien asioiden joukosta kuvasti puolueen tulevaa kansallisuuspolitiikkaa ja vuoden 1926 puoluekokousta edeltänyttä maltillista kielipolitiikkaa.²⁸ Puoluekentän voimat riittivät kansallisuusohjelman juntaamiseen, mutta johdon ja eduskuntaryhmän asenteisiin ne eivät vaikuttaneet.

Myös kieltolakikysymyksestä käytiin kiivasta keskustelua, joka lähes johti puolueen hajaantumiseen. Virallisesti puolue kannatti kieltolakia.²⁹ Kieltolakikriittinen näkemys tuli pintaan 1920-luvun puolivälissä. Puolue ajautui sisäiseen kriisiin puoluehallituksen nostettua kieltolain kannatusta mittaavan kansanäänestyksen puoluekokouksen asialistalle. Osa johdosta suhtautui epäilevästi kieltolain toimivuuteen ja oli neuvo-antavan kansanäänestyksen järjestämisen kannalla, osa taas katsoi, että kieltolain kyseenalaistaminen tulossa olevien vaalien alla koituisi puolueelle tappioksi. Hankkeelle ei ollut muista puolueista juuri luvassa kannatusta. Edistyspuolueen kenttäväki suhtautui huomattavasti puoluejohtoa intohimoisemmin kieltolakikysymykseen.

Puoluehallituksen ponsiehdotuksessa esitettiin tavoitteeksi selvittää kansanäänestyksellä, kannatettiinko kieltolakia vai ei. Tuomioja kannatti kansanäänestystä keskusvaliokunnassa,

25. Kansallisen edistyspuolueen puoluehallituksen kokous 7.3.1926, PR 56, KEPA, KA.

26. Kansallisen edistyspuolueen puoluehallituksen kokous 7.3.1926, PR 56, KEPA, KA.

27. Kansallisen edistyspuolueen puoluekokous Helsingissä 24.–25.4.1926, PR53, KEPA, KA; Hedman 1978, 109; Hämäläinen Pekka Kalevi, *Kielitaistelu Suomessa 1917–1939*. WSOY 1968, 142–143.

28. Kansallisen edistyspuolueen puoluekokous Helsingissä 24.4.1927, PR 53, KEPA, KA; Hämäläinen 1968, 143.

29. Ks. esim. VP 1921 Soinen 72–73, 194–198, Kojonen 77–78, 2259–2265, Torppa 2257–2258; VP 1924 Valkama 1025–1026, 1140–1141; VP 1925 Valkama 289–291.

mutta sitä ennen tulisi olla valmiina vastaehdotus. Hänen kannallaan olivat myös Lavonius ja Viljanen. Linna, Teittinen ja Kahma kannattivat Kivimäen esittämää puoluehallituksen pontta. Epäilyksensä esittivät puoluesihteerit Jussi Oksanen ja puheenjohtaja Mantere. He pohtivat asian virallista säätämisyjärjestystä ja erityisesti Oksanen uskoi, ettei kansanäänestykselle ollut saata- vissa riittävää kannatusta eduskunnassa.³⁰

Kansanäänestyksen tarkoitus oli selvittää, oliko alkoholilainsäädäntö sopusoinnussa kansan oikeuskäsitysten kanssa. Eduskuntavaaleja ei pidetty sopivana näyttämönä tällaiselle yksittäiselle asialle. Kansanäänestyksen ajaminen ei tarkoittanut, että puolue olisi luopunut kielto- lain kannattamisesta. Tarkoituksena oli vain saada selville kansan mielipide.³¹ Keskusvaliokun- nan kokouksessa Hannes Salovaara, Uuno Bran- der ja Oksanen vastustivat esityksen hyväksy- mistä, sillä he uskoivat, ettei sille ollut saatavissa kannatusta muista puolueista ja että se aiheut- taisi vakavan hajaannuksen edistyspuolueen si- sällä. Esitystä puolsivat Tuomioja, Lavonius, Kasperinen, Kivialho, Ryti ja Mantere, jotka katsoi- vat, että vallinnut kielto-tilanne vaati toimen- piteitä. Puoluehallitus ei myöskään voinut pe- rääntyä keväällä puoluekokoukselle esittämäs- tään kansanäänestysmyönteisestä kannasta. Vaikka tilanne aiheuttaisi kiistoja, kuului sen kä- sitteleminen asian tässä vaiheessa puolueko- koukselle. Esityksestä äänestettiin, ja se voitti äänin 5–2.³²

Kansanäänestyksen kannattajien ja vastusta- jien välienselvittelyn ensimmäinen osa käytiin joulukuussa 1926 pidetyssä ylimääräisessä puo- luekokouksessa. Vastustajien äänitorvi oli K. N. Rauhala, ja samalla kannalla olivat useat maa- kuntien edustajat. Asiaa kokouksessa valmistel- lut valiokunta esitti kansanäänestysesityksen hylkäämistä. Tätä valiokunnan enemmistön esi- tystä vastaan esitti Castrén omat vaihtoehdonsa. Valiokunnan ja Castrénin esitysten välillä äänes- tettiin, ja Castrénin esitys voitti äänin 71–50, minkä jälkeen Rauhala ilmoitti, että raittiusväki

ei aio ottaa osaa seuraaviin äänestyksiin ja osa kokousedustajista poistui salista. Ylimääräisen puoluekokouksen päätöksen mukaan puolue kannatti edelleen kieltolakia sekä vaati puolue- elimiltään lojaalista suhtautumista siihen ja val- tiovallalta tehokkaita toimenpiteitä sen valvomi- seksi. Samalla pidettiin välttämättömänä, että ”ryhdytään tarpeellisiin lainsäädäntö- ja muihin toimenpiteisiin neuvoa-antavan kansanäänes- tyksen toimeenpanemiseksi siitä, onko kieltolaki pysyttävä voimassa vai ei.”³³

Puoluekokouksen päätös otettiin vastaan ris- tiriitaisin tuntein. Raittiusväki piti sitä demokra- tian vastaisena, sillä päätöksen takana oli todellisuudessa vain puoluekokouksen vähemmistö. Kansanäänestyksen kannattajat sen sijaan edel- lyttivät raittiusväeltä nöyrytmistä puolueko- kouksen enemmistön tahtoon. Heidän ulos- marssiaan pidettiin tahdittomana ja asialle hai- tallisena. Edistyslehdistöstä muun muassa *Tu- run Sanomat* ja *Kaleva* olivat vahvasti raittius- väen kannalla, kun taas Helsingin *Sanomat* ja Länsi-Savo ihmettelivät puoluekokouksen ta- pahtumia eivätkä nähneet kokouksen päätöksis- sä mitään kyseenalaistettavaa.³⁴

Raittiusväelle päätettiin esittää puolueko- kouksen päätösten toimeenpanon lykkäämistä, sillä voisihan kielto-tilanteessa tapahtua

30. Kansallisen edistyspuolueen puoluehallituksen kes- kusvaliokunnan kokous 3.3.1926, PR 63 ja puoluehallituk- sen kokous 7.3.1926, PR 56, KEPA, KA.

31. Kansallisen edistyspuolueen puoluehallituksen kes- kusvaliokunnan kokous 8.10.1926, PR 60, KEPA, KA.

32. Kansallisen edistyspuolueen puoluehallituksen kes- kusvaliokunnan kokous 8.10.1926, PR 60, KEPA, KA; Puo- luesihteerillä ei ollut äänivaltaa, minkä vuoksi vastustajia oli äänestyksessä vain 2; Asiasta keskusteltiin vielä 14.10.1926 keskusvaliokunnan kokouksessa, mutta argu- mentit pysyivät samoina.

33. Kansallisen edistyspuolueen ylimääräinen puolueko- kous Helsingissä 5.12.1926, PR 53, KEPA, KA.

34. TS 7.12.1926, Kansanäänestyksen aika ei vielä ole tul- lut; *Kaleva* 8.12.1926, Edistyspuolueen ylimääräinen puo- luekokous; HS 7.12.1926, Puoluekokouksen päätösten johdosta, Puolueparlamentista; L-S 9.12.1926, Edistys- puolue ja kansanäänestys.

muutos parempaan. Keskusvaliokunta hyväksyi raittiusväen ja puoluejohdon keskustelujen pohjaksi ehdotuksen, jossa vakuuteltiin puolueen kannattavan kieltolakia, mutta varaavan mahdollisuuden kansanäänestykseen, mikäli edelleen osoittautuisi, ettei kieltolakia saada toimeenpantua toivotulla tavalla. Vennola, Brander ja Mantere olivat valmiita lykkäämään puoluekokouksen päätöstä, jotta raittiusväkeä saataisiin lepytelyä. Kansanäänestys Hankkeen suuri kannattaja Tuomioja sekä Lavonius sen sijaan kannattivat puoluekokouksen päätöksessä päätymistä. Puoluesihteri Oksanen ja Kahma nostivat esiin reaali poliittiset näkökulmat ja totesivat, että puolueen asema oli jo niin heikko, ettei sitä kannattanut raittiusväkeä karkottamalla ennestään heikentää.³⁵

Tilanne ratkesi raittiusväen neuvottelukunnan ja puoluejohdon erityisvaliokunnan välisissä neuvotteluissa. Kieltolakikannaksi eduskunta vaalien vaalijulistuksessa tuli, että puolue kannatti edelleen kieltolakia eikä aktiivisesti ajanut kansanäänestyksen toimeenpanemista, mutta mikäli osoittautuisi, ettei kieltolaki riittävällä tavalla edistä raittiuskysymystä, voisi kansanäänestys tulla kyseeseen. Neuvottelujen tulos hyväksyttiin puoluehallituksen kokouksessa 6. helmikuuta 1927.³⁶

Edistyspuolue ei ollut ainoa liberaalipuolue Euroopassa, jonka yhtenäisyyttä raittiuskysymys koetteli. Erityisesti Ruotsissa se koitui liberaalipuolueen kohtaloksi. Sikälaisen puolueen kuolo kausi sijoittui 1910-luvulle, mutta kannatus kääntyi laskuun ensimmäisen maailmansodan vuosina. Sosiaalidemokraatit ja oikeisto ajoivat liberaalien ohi. Lopullisesti liberaalipuolue hajosi 1923 erimielisyyksiin raittius- ja maanpuolustuskysymyksistä. Vapaamielinen kansanpuolue saavutti kuitenkin merkittävän aseman 1920-luvulla puheenjohtajansa Carl Gustaf Ekmanin johdolla, sillä puolue oli vaaankieliasemassa Ruotsin sisäpolitiikassa vallinneella vähemmistöparlamentarismien kaudella. Ruotsin liberaalipuolueiden erosta ja uudelleen-

yhdistymisestä väitellyt Gösta Johansson on todennut, että liberaalit koostuivat erittäin heterogeenisistä aineksista, jotka pitivät ”luokatto-muutta” ja yleispuolueluonnetta ylpeyden aiheenaan. Samalla se kuitenkin oli puolueen Akilleen kantapää.³⁷

Toteutuneet tavoitteet, puuttuva ohjelma

”Vapaamielisyys, liberalismi, on kansallisuusaatteen ohella ollut viime vuosisadan valtiollisen ja yhteiskunnallisen kehityksen tärkeimpänä vipusimena [– –] Se on valtiollisen, kunnallisen ja taloudellisen elämän alalla asettanut johtaviksi itsehallinnon ja vapauden periaatteet. [– –] Mutta sen jälkeen kun nämä oli saavutettu, astui tehtäväksi tosiasiallisten mahdollisuuksien hankkiminen laajoille kansankerroksille käyttää hyväksensä vapauden tarjoamia etuja.”³⁸

Näin totesi W. A. Lavonius puolueen kymmenvuotisjuhliissa 1928. Tavoitteet olivat toteutuneet ja puolueen keskustaliberaali politiikka saavuttanut menestystä 1920-luvun alussa. Tasavallan voitto monarkiasta, edistyspuoluelainen presidentti, sosiaalipoliittiset uudistukset sekä kansallista eheytymistä edistävä armahduspolitiikka toteuttivat edistyspuoluelaisen politiikan keskeisimmät tavoitteet. Enää puolueella ei ollut selkeitä ohjelmakohtia ajettavanaan, mikä karkotti kannattajia.

35. Kansallisen edistyspuolueen puoluehallituksen keskusvaliokunnan kokoukset 17.12.1926, PR 60, 17.1.1927, PR 63, 30.1.1927, PR 60, 4.2.1927, PR 63, KEPA, KA.

36. Kansallisen edistyspuolueen puoluehallituksen kokous 6.2.1927, PR 56, KEPA, KA.

37. Gösta Johansson, *Liberal splittring, skilsmässå – och återförening 1917–1934*. Göteborgs universitet 1980, 394–400; Ulf Lindström & Ingemar Wörlund, *The Swedish Liberal Party: The politics of unholy alliances*. Teoksessa Emil J. Kircher (toim.), *Liberal Parties in Western Europe*. Cambridge University Press 1988, 252–256.

38. W. A. Lavoniuksen puhe Kansallisen edistyspuolueen 10-vuotisjuhliissa 15.12.1928. Teoksessa W. A. Lavonius, *Kansallisen edistyspuolueen toiminta ja tehtävä*. Kansallisen edistyspuolue 1930.

Keskustahallitusten armahdus- ja sosiaalipolitiikan päämäärä oli siirtää ”taistelulinja väkivaltaista ja turmioon johtavaa kumousta vastaan mahdollisimman kauas vasemmalle”. Poistamalla työväestöä ja kommunistien kannattajakuntaa eniten hiertävä vankikysymys toivottiin voitavan tukea parlamentaarisen yhteiskunnan sisällä toimivaa työväestöä kommunismin vastaisessa työssä. Puoluehallitus panikin toimintakertomuksessaan 1920–1921 merkille, että keskustapolitiikan hedelmät olivat kypsyneet, sillä kommunistikumouksen pelko oli laantunut ja sosiaalidemokraattien ja kommunistien välillä voitiin katsoa tapahtuneen pesäeron.³⁹

1920-luvun sosiaalipolitiikka keskittyi pääasiassa yhteiskunnallisten jännitteiden purkamiseen. Aikakautta onkin kuvattu hallinneen ylenmääräisen luottamuksen lakiin ja oikeudenmukaisen lainsäädännön tehoon. Keskeisiä sosiaalipoliittisia uudistuksia 1920-luvun taitteessa olivat oppivelvollisuuslaki, työläinsäädännön uudistukset, köyhäinhuoltolaki sekä asutuslait. Kansan sivistystasoa pyrittiin kasvattamaan, turvaamaan työnteko ja tuottavuus, huolehtimaan vähäosaisista sekä integroimaan kaikki kansankerrokset työhön isänmaan hyväksi. Valtion toimenpiteillä pyrittiin ylläpitämään omillaan toimeen tulemisen perinnettä eikä edistämään kollektiivisen hyvinvointipolitiikan syntyä.⁴⁰

Puolueen ajautuminen toteutuneiden tavoitteiden ja puuttuvan uuden ohjelman oravanpyörään puhutti 1920-luvun puolivälissä. Vuoden 1926 varsinaisessa puoluekokouksessa puolueen ja eduskuntaryhmän sisäinen yhtenäisyys nousi agendalle, ja puolueen saamattomuutta ja ohjelman mitättömyyttä arvosteltiin. Vertailukohtia haettiin vuosikymmenen alun huippuvuosista ja nähtiin, että mitään uutta ei ollut saatu aikaiseksi. Puoluehallituksessakin toiminut Akseli Nikula pyysi puolueväkeä näyttämään eduskuntaryhmän tekemien aloitteiden listalta, ”mikä näistä on sellaista politiikkaa, joka ei ole kokoomuspuolueen, maalaisliiton, sosiaalidemokraattien

ja kommunistien politiikkaa. Eiköhän jokainen eduskuntaryhmä olisi voinut kirjoittaa kaikkien näiden anomusten alle.”⁴¹ Puolueen alkuvuosien selkeä yhteiskunnalliseen eheytymiseen ja edistykseen tähdännyt sosiaaliliberaali politiikka oli toteutunut ja löytänyt tiensä myös muiden puolueiden asialistalle.

Äänestäjäkuntaan vetoavan uuden ohjelman puute oli tunnistettavissa myös muissa eurooppalaisissa liberaalipuolueissa. Isossa-Britanniasa liberaalipuolue oli toinen suurista poliittisista puolueista 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella. Alun perin klassista liberalismia kannattanut puolue siirtyi vuosisadan vaihteessa kohti sosiaaliliberalismia ja edustamaan keskustavasemmistoa. Muodostaessaan hallituksen ennen ensimmäistä maailmansotaa puolue toteutti reformeja, jotka johtivat kehityksen kohti hyvinvointivaltiota. Huolimatta saavutetusta menestyksestä joutuivat liberaalit luovuttamaan 1920-luvulla paikkansa keskustavasemmiston edustajina työväenpuolueelle. Liberaalien 1924

39. Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala & Viljo Rasila, Itsenäisen Suomen talouspolitiikka. Teoksessa *Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi*. Tammi 1982, 179–180, 185; Ilmari Kankari, *Kolmen vuoden taipaleelta. Eri puolueiden poliittinen tili hallitusmuotokysymyksen, rauhankysymyksen, armahduksen, oppivelvollisuusasian ja rahasääntöikeustaistelun valossa*. Edistysseurojen kustannus 1921, 46–48; Mikko Uola, *Parlamentaarisen demokratian haastajat 1920- ja 1930-luvuilla*. Teoksessa *Kansanvalta koetuksella. Suomen eduskunta 100 vuotta* III. Edita 2006, 171; Edistyspuolueen puoluehallituksen toimintakertomus vuosilta 1920–1921, MK B 12868, HYK.

40. Anneli Anttonen & Jorma Sipilä, *Suomalaista sosiaalipolitiikkaa*. Vastapaino 2000, 33–34; Pekka Haatanen, *Elämän varjopuolelle joutuneiden parissa*. Sosiaaliministeriö 1917–39. Teoksessa Pekka Haatanen & Kyösti Suonoja, *Suuriruhtinaskunnasta hyvinvointivaltioon. Sosiaali- ja terveysministeriö 75 vuotta*. Sosiaali- ja terveysministeriö, VAPK-kustannus 1992; Vaikka edistyspuoluelaiset kokivat edistäneensä kansallista eheytymistä, sisällissodan jälkeinen Suomi oli valkoinen Suomi, joka ei valtarakenteiltaan tai valtaapitävien mentaliteeteiltä edustanut kansaa kokonaisuudessaan. Aihepiiriä sivutaan mm. teoksessa Anttonen & Sipilä 2000, 45–46.

41. Kansallisen edistyspuolueen varsinainen puoluekokous 24.–25.4. 1926, PR 53, KEPA, KA.

kärsimää vaalitappiota käsiteltiin myös Turun Sanomissa, jossa veljespuolueen haasteina nähtiin sen sisäiset vaikeudet, puutteellinen organisaatio ja puuttuva kosketus kansaan. Puolueen sisällä taistelivat Turun Sanomien mukaan oikeisto- ja vasemmistosiipi.⁴² Liberaaleilta puuttui selkeä poliittinen ohjelma, vakaa kannattajakunta ja sisäisesti yhtenäinen organisaatio.

Vastauksena vasemmistoporvarillisuus

Valmistauduttaessa vuoden 1927 eduskuntavaaleihin edistyspuolue oli yhdeksän paikkaa tappiolla vuoden 1919 menestysvaalien tuloksesta, se oli sisäisesti hajanainen maalaisopposition ja raittiusväen haastaessa johdon linjaa ja sen poliittinen ohjelma oli pitkälti toteutunut. Tannerin hallituksen muodostaminen joulukuussa 1926 nostatti kuitenkin toiveita puolueen valoisammasta tulevaisuudesta. Tannerin tarjottua hallituskumppanuutta edistykselle, maalaisliitolle ja ruotsalaisen kansanpuolueen vasemmistolle, näytti siltä, että edistyspuolueessa jo pitkään haviteltu hallituskoalitio voisi toteutua. Lehdistössä suhtauduttiin myönteisesti sosiaalidemokraattien rohkeuteen ottaa hallitusvastuu kannettavakseen eikä eduskuntaryhmässäkään tyrmänyt ajatusta. Toimintansa alusta alkaen edistyspuolue oli ollut valmis yhteistyöhön sosiaalidemokraattien kanssa.⁴³

Hallitusyhteistyön edellytykseksi asetettiin maalaisliiton osallistuminen siihen. Maalaisliiton J. E. Sunilan kanssa keskustellut Vennola totesi, ettei maalaisliitossa ennen vaaleja ollut halukkuutta vasemmistoyhteistyöhön, etenkin kun se oli juuri ollut hallituksessa kokoomuksen kanssa. Vennolan mukaan Sunila näki punamultahallituksen mahdollisuudet vaalien jälkeen parempina. Vaikkei edistyspuolue lähtisikään hallitukseen, haluttiin sen muodostumista tukea. Puoluekokouksessa uhkaavasta hallituspulasta alustanut Vennola totesi, että aika olisi edistyspuolueen kannalta otollinen punamultahallitukselle, mutta maalaisliittoa oli nyt mahdotonta saada mukaan. Magnus Lavonius olisi ollut val-

mis muodostamaan edistyspuolueen ja sosiaalidemokraattien koalition, ellei siitä eduskunnan tuolloisilla voimasuhteilla olisi tullut liian heikko.⁴⁴

Yhteistyö ei saanut puolueessa varauksetonta kannatusta, koska monet katsoivat, että edistyspuolue olisi liian heikko edustamaan koko porvarillista rintamaa, jos se menisi ainoana porvaripuolueena sosiaalidemokraattien kanssa hallitukseen. Varmasti myös pelättiin leimautumista vuoden 1918 saavutusten petturiksi. Puolue vetäytyi hallituksen muodostamisvastuusta.⁴⁵ Ylimääräisessä puoluekokouksessa joulukuussa 1926 kannatettiin kuitenkin Mantereen ehdottamaa myönteistä suhtautumista sosiaalidemokraattiseen hallitukseen, sillä oikeisto ei ollut johtanut maata parhaalla mahdollisella tavalla.⁴⁶

On myös esitetty, että Relanderin huonot välit edistyspuolueeseen ja Helsingin Sanomiin olisivat vahvistaneet hänen haluaan antaa vastuuta

42. *A Concise history of the Liberal Party, SDP and Liberal Democrats*. Liberal Democrat History Group, http://www.liberalhistory.org.uk/item_single.php?item_id=4&item=history, luettu 5.1.2012; Cook 1998, 78–123; Dutton 2004, 6; John Curtice, Great Britain – social liberalism reborn? Teoksessa Emil J. Kircher (toim.), *Liberal Parties in Western Europe*. Cambridge University Press 1988, 93–98; TS 23.11.1924, Englantilainen liberalismi.

43. 5.12.1926 Edistyspuolueen ylimääräinen puoluekokous, PR 53, KEPA, KA; Keijo K. Kulha, *Sanasotaa ja sovittelua. Helsingin Sanomien poliittinen linja itsenäistymisestä talvisotaan*, Helsingin Sanomat. Toimituksia IV, 1989, 136; Tarponen Tyko, Kansallinen edistyspuolue, sen kannatuksen väheneminen ja puolueen loppu. Lisensiaatin työ (tarkastamaton) Helsingin yliopisto 1955, 256.

44. Kansallisen edistyspuolueen puoluehallituksen keskusvaliokunnan kokous 4.12.1926, PR 63 ja ylimääräinen puoluekokous 5.12.1926, PR53, KEPA, KA; Lauri Kristian Relander, *Presidentin päiväkirja* I. Weilin+Göös 1967, 328–329.

45. Relander 1967, 345–347; Mauno Jääskeläinen, Itsenäisyyden ajan eduskunta 1917–1938. Teoksessa *Suomen kansanedustuslaitoksen historia VII*. Eduskunnan historia komitea 1973, 71.

46. 5.12.1926 Edistyspuolueen ylimääräinen puoluekokous, PR 53, KEPA, KA.

sosiaalidemokraateille. Edistyspuolueessa oltiin närkästyneitä presidentinvaalin tuloksesta ja Relanderia arvosteltiin säälimättä Helsingin Sanomien palstoilla. Relanderillakaan ei ollut järin korkeaa kuvaa edistyspolitiikoista, vaan hän kuvasi muun muassa Vennolaa tyypilliseksi edistysjohtajaksi, jolla ei ollut ”mitään varmuutta, ei olennossa eikä sanoissa – aina vain samaa soutamista ja huopaamista”.⁴⁷ Yrityksistä huolimatta Relander ei saanut puhuttua sosiaalidemokraateille hallituskumppania, ja Tannerin vähemmistöhallitus muodostettiin joulukuussa 1926. Se toimi kommunistien ja ruotsalaisen kansanpuolueen vasemmiston turvin vuoden päivät.

Edistyspuolueen uutta suuntausta määrittä porvarillinen vasemmistolaisuus eli vanhan keskustasuuntauksen voimistaminen ja yhteistyö vasemmiston suuntaan. Keskeisiä teemoja olivat kansallinen eheys, yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus ja kokonaisuuden etu luokkaedun sijaan. Porvarillisen vasemmistolaisuuden ohjelmaan vaikutti keskeisesti parlamentaarinen ja poliittinen pattitilanne, johon maassa oli ajautettu sosiaalidemokraattien, ruotsalaisen kansanpuolueen ja kommunistien ”epäpöhän hallituskolminaisuuden” myötä. Hallituksen nähtiin ajavan vain työläisten ja ruotsinkielisten luokkaetuja. Porvarillinen vasemmistolaisuus nähtiin vastauksena pitkään jatkuneelle luokkapuoluesuuntaukselle.⁴⁸ Valtiollisten olojen kehitys saavutettaisiin, ei oikeiston konservatiivisella politiikalla eikä vasemmiston radikalismilla, vaan vasemmistorporvarillisella uudistuspolitiikalla.

Alkuvuodesta 1927 saavutetut sovitteluratkaisut niin raittiusväen kuin maalaisoppositiion kanssa siivittivät puoluelehdistön korostamaan kevään puoluekokouksen jälkimainingeissa puolueen yhtenäisyyttä vaalitaistelun edellä. Helsingin Sanomat totesi, että puolue oli yhtenäistynyt, kun siitä olivat eronneet henkilöt, jotka paremmin tunsivat kuuluvansa muihin puolueisiin, ja jäljelle jääneitä yhdisti uusi vasemmistorporva-

rillinen ohjelma. Turun Sanomien mukaan puolue oli nyt ehyt.⁴⁹

Vaaleissa puolueen koko 1920-luvun ajan laskenut äänisaalis hupeni entisestään, ja se saavutti enää kymmenen edustajapaikkaa, kun niitä vuonna 1924 oli ollut 17. Puolue kuihtui pienpuolueeksi erityisesti maalaisliiton kasvattaessa osuuttaan. Oppositioasema ei ollut tuonut edistyspuolueelle sen toivomaa piristystä, mutta näin huonoon tulokseen ei kaikesta puolueen sisäisestä kuohunnasta huolimatta ollut osattu varautua. Ajan henki suosi luokkapuolueita ja kielipolitiikkaa eikä yleiskansallisia tunnuksia. Kärsitty vaalitappio käännettiin kuitenkin puolueen aatteelliseksi voitoksi, sillä vaalikampanja ja uudet periaatteet olivat yhdistäneet puolueen.⁵⁰

Länsi-Savossa vaalitappion syy lastattiin oman piirin edustajien Vuokosken ja Luostariosen kontolle. Kunnallisneuvosten katsottiin tehneen myyräntyötä puolueen tappioksi, seilailleen eri puolueiden yhteisvesillä ja kallistuneen maalaisliittoa kohti. Kalevassa tappion syynä nähtiin eduskuntaryhmän eripuraisuus, mikä oli heikentänyt ryhmän toimintakykyä ja valitsijoiden luottamusta. Turun Sanomat kohdisti kritiikkinsä eduskuntaryhmän ohella puoluejohdtoon ja syytti sitä pääkaupunkikeskeisyydestä. Syrjäseudut oli unohdettu.⁵¹

47. Jaakko Paavolainen, *Väinö Tanner. Sillanrakentaja*. Osa 3. Tammi 1984, 70–73; *Relanderin päiväkirja I* 1967, 343, 347.

48. 24.4.1927 Kansallisen Edistyspuolueen puoluekokouspöytäkirjat, PR 53, KEPA, KA; 29.5.1927 Puhe Lahdesissa, Oskari Mantere arkisto, kotelo 7, KA; HS 15.2.1927, Edistysmieliset kansalaiset kiinteässä rintamassa vaalivalmistuksiin. Puoluehallituksen keskusvaliokunnan julistus, 19.5.1927 Kansallisen Edistyspuolueen vaalijulistus, 1.5.1927 Puoluekokouksemme vaikutus.

49. HS 26.4.1927, Yhdistynein rivein eteenpäin, Puoluekokous pidetty; TS 26.4.1927, Ehyt puolue.

50. HS 10.7.1927, Vaalien tulokset selvenevät, 12.7.1927, Edistyspuolueen vaalitappio; ks. myös Kulha 1989, 142–144.

51. L-S 12.7.1927, Tulos; *Kaleva* 15.7.1927, Vieläkin edistyspuolueen vaalitappion syistä; TS 13.7.1927, Edistyspuolueen kärsimä vaalitappio.

Maalaisoppositio poistui puolueen eduskuntaryhmästä ja osa siihen kuuluneista lopulta myös puolueesta. Muutamia opposition jäsenistä valittiin myöhemmin takaisin eduskuntaan maalaisliiton listoilta. Maalaisoppositio poistettiin tarkoitti äänimäärien laskua juuri sen vaalipiireissä, lähinnä Itä-Suomessa. Eduskuntaryhmä yhtenäistyi ja puolueen linja siirtyi ”piirun verran” vasemmalle, kuten ryhmän varapuheenjohtaja K. E. Linna totesi puoluehallituksen kokouksessa huhtikuussa 1927. Piententynyt eduskuntaryhmä menetti painoarvoaan tuntuvasti eikä ollut enää vaaankielenä porvarillisen ja sosiaalidemokraattisen katsomuksen välillä. Edistyspuolueen tulevaisuuden pyrkimykseksi muodostui maalaisliiton, sosiaalidemokraattien ja edistyspuolueen muodostama hallituskoalitio, mikä vuonna 1926 muodostetun Tannerin sosiaalidemokraattisen vähemmistöhallituksen jälkeen ei enää tuntunut täysin mahdottomalta.⁵²

Vaalit olivat edistyspuolueen näkökulmasta kaksijakoiset: yksiselitteinen tappio, mutta toisaalta entistä yhtenäisempi eduskuntaryhmä ja puolue. Eduskunnan voimasuhteissa ei juuri tapahtunut muutosta, jos tarkastellaan vain akselia vasemmisto–oikeisto. Maalaisliitto kuitenkin vahvisti asemiaan porvaripuolueiden joukossa. Vaikka hallitusvaihdoista ei heti ollutkaan tiedossa, keskusteltiin uusista tuulista edistyspuolueen keskusvaliokunnassa jo elokuussa. W. A. Lavonius, joka tunnetusti kannatti vasemmistoyhteistyötä, esitti keskusvaliokunnalle promemorian, jossa hän hahmotteli puolueen vaalien jälkeistä linjaa. Lavonius vaati puolueelle yhteiskunnallista uudistusohjelmaa, jota eduskunnassa alettaisiin päättäväisesti ajaa:

Puolueen ohjelmaan kuuluvista kysymyksistä ovat luonnollisiaan etualalla pienviljelijäkysymys, asutustoiminnan ripeämmäksi saattaminen, maataloustyöväen asunto-olojen parantaminen ja sen muun elintason kohottaminen, sosiaaliset vakuutus-kysymykset sekä tullikysymys. [– –] Edellä mainittu-

jen uudistuskysymysten laatu jo osoittanee, että edistyspuolue yhteistoiminnassaan sosiaalidemokraattien kanssa ehdottomasti pitäisi kiinni nykyisestä kansalaisten vapaaseen toimintaan perustuvasta yhteiskuntajärjestyksestään eikä antaisi tukeaan sosialisomisvaatimuksille.⁵³

Lavoniuksen mukaan sosiaalidemokraattien tuki ei riittäisi, vaan vahvistukseksi tarvittaisiin ruotsalaisen kansanpuolueen ryhmä. Tästä syystä kielitaistelu oli lopetettava tai ainakin sitä oli lykättävä. Maalaisliitto, joka olisi luonnollinen yhteistyökumppani, ei Lavoniuksen kaavailuissa tullut tällä erää kyseeseen, sillä se oli oikeistolaistunut ja muuttunut eturyhmäpuolueeksi. Vaalitulokset varmasti vakuutti Lavoniuksen siitä, että edistyksen ja sosiaalidemokraattien koalitio olisi tavoiteltava. Kokoomus ei ollut laskelmissa mukana, koska sosiaalidemokraatit nähtiin maalaisliiton ohella toivottavimpana yhteistyökumppanina ja kokoomuksen ja sosiaalidemokraattien saaminen saman pöydän ääreen näytti jopa epätodennäköisemmältä kuin keskustayhteistyön palautuminen. Todellista tahtoa yhteistyöhön kokoomuksen kanssa ei tosin liene esiintynyt, lukuun ottamatta sellaisia oikeistolaisemmin suuntautuneita puoluelaisia kuin T. M. Kivimäki, Bruno Sarlin ja Sulo Heiniö.⁵⁴

Lavoniuksen ajatukset eivät saaneet kannatusta keskusvaliokunnassa. Linna, Tuomioja, Jyske, Kahma ja Toivola sanoutuivat niistä irti, mutta kannattivat kuitenkin punamultahallitusta joko edistyspuolueella tai ilman. Mantere top-

52. Tarponen 1955, 123.

53. Kansallisen edistyspuolueen puoluehallituksen keskusvaliokunnan kokous 3.8.1927, PR 63, KEPA, KA.

54. Kansallisen edistyspuolueen puoluehallituksen keskusvaliokunnan kokous 3.8.1927, PR 63, KEPA, KA; V. A. Lavonius, *Kansallisen edistyspuolueen tehtävä*. Kansallinen edistyspuolue 1926, 10; HS 18.6.1927, Väljemille vesille; Tarponen 1955, 264.

puutteli hallituskavailuja, sillä hän ei katsonut niiden olevan vielä aiheellisia.⁵⁵

Vasemmistorvarillisuuden lanseeraaminen ei tuonut puolueelle sen toivomaa kannatuksen nousua, mutta yhtenäisti puoluetta. Yrittäminen selkiyttää puolueen poliittista linjaa oli reaalipoliittinen toimenpide, jolla uskottiin voitavan edistää keskustan ja oikeistososiaalidemokratien yhteistyötä tulevaisuudessa. Vasemmistorvarillisuuden ytimenä nähtiin punamultayhteistyö, ei pelkkä vasemmistoyhteistyö, ja punamulta saikin odottaa tulemistaan vielä kymmenen vuotta.

Abstract: Left-wing bourgeois ideology as a solution – the challenges faced by the National Progress Party in the 1920s.

In the first half of the 20th century, European liberal parties struggled with the challenges of a shrinking support base, lack of a unified ideology and programme, and internal conflicts. Jenni Karimäki's

article describes the efforts of the Finnish liberal National Progress Party to respond to these European challenges in the 1920s, including the launch of a left-wing bourgeois programme. The research questions receive answers based on press materials and the archives of the National Progress Party, with background information from research literature. The article focuses on Finnish domestic politics, with reference to the international framework. The left-wing bourgeois programme aimed to combine the views of the bourgeois centre and right-wing social democrats. The programme emphasised national unity, social justice and overall benefit. The new programme was deemed necessary due to the party's internal disputes, waning support and the fact that the previous programme had, for the most part, been carried out to completion.

55. Kansallisen edistyspuolueen puoluehallituksen keskusvaliokunnan kokous 3.8.1927, PR 63, KEPA, KA. – *Nyt julkaistu Jenni Karimäen artikkeli on käynyt läpi tieteellisen vertaisarvioinnin.*